

Kertész Imre: *A boldogtalan 20. század*

Beszéd a hamburgi Schauspielhausban, 1995 [részlet]

„Ha tapasztalataimról beszélek, a személyemet, a személyiségem kialakulását hozom szóba, a művelődési-egzisztenciális folyamatot, amit a németek *Bildung*nek neveznek, s nem tagadhatom, hogy a tapasztalatokra, melyek személyiségemet kibontakoztatták, szinte teljes egészében a történelem nyomta rá bélyegét; a huszadik századi történelem legjellemzőbb vonásának viszont éppen azt mondhatjuk, hogy maradéktalanul elsöpri a személyt és a személyiséget. Hogyan teremtsék tehát összefüggést a tapasztalataim megformálta személyiségem és a személyiségemet lépten-nyomon tagadó, sőt megsemmisítő történelem között? Azok, akik e századnak legalább az egyik totalitarizmusát megélték, akár a náci, akár a sarlós-kalapácsos diktatúrát, osztozni fognak velem e dilemma korántsem elhárítható gondjában. Hiszen mindnyájuk életének volt egy szakasza, amikor mintha nem is a saját életüket élték volna, amikor valami felfoghatatlan helyzetben, józan ésszel alig megmagyarázható szerepben találták magukat, amikor úgy cselekedtek, ahogyan a saját belátásukból sohasem cselekedtek volna, olyan választásokra kényszerültek, amelyeket nem belső jellemfejlődésük, hanem valami lidércnyomásszerű külső erő állított eléjük, s mely életszakaszukra később zavarosan, sőt zavarral emlékeztek vissza, abban sehogyan sem ismerték fel önmagukat, amelyet bár elfelejteniük nem sikerült, de ami lassacskán, az idők múltán anekdotává idegenült, ami tehát – legalábbis így érzik – nem vált a személyiségük szerves részévé, folytatható, a személyiségüket tovább építő élménnyé, egyszóval, ami sehogyan sem akart az emberben tapasztalattá lényegülni.

Az élmények e feldolgozatlansága, sőt esetenként a *feldolgozhatatlanságuk*: azt hiszem, ez a huszadik század jellegzetes és hasonlíthatatlan élménye. „Irracionális”, szokták mondani, mintha racionalitás és irracionális mintegy két ellentétes természeti erő lenne, mely erőknél még nem fürkésztek ki a fizikai törvényeit, s addig a tetszésük szerint forgatják az embert hol erre, hol arra. Ha a tizennyolcadik századot a racionalitás századának mondják, akkor a huszadikat kétségkívül az irracionális korának fogják nevezni. De mit jelentenek e szavak azon a terepen, ahol a valóság mindennapjai zajlanak, ahol az úgynevezett történelem későbbi anyaga most még eleven életként kavargó? Nem jelentenek semmit, pusztá absztrakciónak bizonyulnak. S ha mégiscsak van valami jelentésük, az nem maga a szó, hanem ami mögötte rejlik. Egy olyan jelenséggel szemben, mint Auschwitz, kétségkívül nem sokra megyünk a logikával: itt, úgy tűnik, csődöt mond az értelem.

Igen ám, csak hogy ez a tény úgyszólván kapóra jön nekünk. Mert minél inkább hangsúlyozzuk irracionális mivoltát, annál messzebbre taszítjuk magunktól a jelenséget, annál kevésbé fogjuk, sőt *akarjuk* megérteni, hiszen kimondatott róla: érthetetlen. Ráció és irracionális olyan szavakká silányulnak, amelyek már régen nem önmagukat jelentik, inkább az akaratunk dereng át rajtuk, a szándékunk, hogy a pusztá tény, a valóságos dolog, a *Ding an sich* megértését magunktól elhárítsuk. Lehet, hogy nem megérthető; ám az erkölcsi parancs úgy szól, ahogyan Thomas Bernhard költői képzeletének névtelen tudósa megfogalmazza: „Legalább a kudarcra törekedni kell”. És tovább gondolhatjuk a mondatot, mert a „kudarc” szó itt nem holmi idő előtt abbahagyott, hozzávetőleges kísérletünk kudarcát jelenti, hanem azt, hogy megpróbáltuk a történelemmel, vagyis a történetünkkel való *egzisztenciális találkozást* (hogy Rudolf Bultmann szavával éljünk), és az egzisztencia értelmében mondtunk csődöt. Más szóval: legalább egyszer életünkben megpróbáltuk *elképzelni*, mi történt a huszadik században, s megpróbáltunk *azonosulni* az emberrel – önmagunkkal –, akivel mindez megtörtént. Ha az azonosulás e munkájában elmentünk a legvégsőig, s ott, ezen a legvégső ponton, a legvégső erőfeszítésünkkel arra az eredményre jutunk, hogy semmit sem értünk: akkor, egyedül akkor mondhatjuk el, hogy sikerült valamit megértenünk a korból – megértettük, hogy érthetetlen.”